

ANKA László
tudományos munkatárs
VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
email: laszlo.anka@veritas.gov.hu

research fellow
VERITAS Research Institute and Archives

**APPONYI ALBERT KULTUSZÁNAK MÁSODIK
FELVONÁSA: A 80. SZÜLETÉS NAP**

*THE SECOND ACT OF THE GLORIFICATION OF
ALBERT APPONYI: HIS EIGHTIETH BIRTHDAY*

ABSTRACT

The glorification of Count Albert Apponyi began with the mission of the Hungarian peace delegation in 1920 and arose out of a need to revise the Treaty of Trianon. Thus, in the history of venerated Hungarian statesmen, he belongs in the chapter dedicated to revision.

In an earlier work, the author described in detail how Count Albert Apponyi's seventy-fifth birthday had been celebrated across the nation in 1921.

Count of Nagypappony Albert Apponyi (1846–1933) turned eighty on May 29th, 1926. Hungary was prepared to celebrate the jubilee birthday of the elderly aristocrat. The National Assembly, the General Assembly of Budapest, the various organizations (the Hungarian Foreign Policy Association, the National Stefánia Alliance, the Policlinic Society of Budapest and the Saint Stephen Academy) of which Apponyi was the head and numerous of his admirers who filled major positions in public life all began to organize.

However, one month before his birthday, Albert Apponyi wrote a letter to the Speaker of the National Assembly requesting that the Hungarian people forgo the celebration and allow him to spend his birthday in the quiet company of his family.

His request was only partially fulfilled. The jubilee celebration went on in his absence while only a few delegations disturbed him on his countryside retreat.

The current study presents the preparations for the celebration of the missing Count, the various birthday gifts that he received, the manner in which he was venerated and how all of these conformed to his concept and propaganda of revisionism.

Kulcsszavak: revízió, trianoni béke, kultusz, emlékezet, Horthy-kor

Keywords: revision, Treaty of Trianon, glorification, remembrance, Horthy Era

1. Bevezető: források és előzmények

Egy szubjektív megjegyzéssel kívánom kezdeni: Apponyi Albert gróf kultuszának kutatása a kultusz kutatás kincsesbányája. Több művészi alkotás – festmények, dísz tárgyak, domborművek, emléktáblák, plakettek, szobrok – alkotják tárgyi emlékeit. Nyomtatásban megjelent, illetve levéltári kéziratos írott forrásai gazdag választékban állnak rendelkezésre. Kutatások célját képezhetik a róla készült korabeli fényképek, melyek budapesti múzeumok, könyvtárak archívumaiban, internetes adatbázisaiban lelhetők fel. Szintén megemlítésre és áttekintésre érdemes az a korabeli képeslapanyag, amely a grófról elnevezett közterületeket, közintézményeket ábrázolja. Ezek együttesen alkotják az Apponyi-kultusz forrásait általánosságban és konkrétan e tanulmány esetében is.

Apponyi nyolcvanadik születésnapjának megünneplése nem volt előzmény nélküli esemény az alakja körül kibontakozó kultusz jegyében. Össz nemzeti ünnepeletetésben volt része 1921 májusának utolsó napjaiban is, mikor betöltötte hetvenötödik születésnapját.¹ Ezt komoly szervezési előkészület előzte meg 1921 tavaszán. Szervezőbizottságba tömörülő ötletgazdái felhívással fordultak a nemzethez, hogy mindenki vegye ki belőle a részét. Így is történt. A hetvenöt esztendő politikusként települési önkormányzatok százai adományoztak díszpolgári címet, de különböző társadalmi szervezetek is tömegével választották dísztagnak, tiszteleti tagnak, illetve díszelnöknek a grófot.² Budapesten három napos ünneplésben részesítették, melyből a kormányzó, a kabinet, a fővárosi magisztrátus, a katolikus egyház vezető főpapjai és a színtársulatok mind kivették a részüket, egyesületektől, dalárdáktól övezve.

A nyolcvanadik születésnap alkalmából Apponyi hívei ugyanazon okból készültek, mint amiért a kultusz kialakult az idős gróf körül: a revizionista mozgalom főszereplőjének számított azután, hogy 1919 decembere és 1920 májusa között ő töltötte be a magyar béke delegáció elnöki tisztségét és a párizsi külügyminisztériumban elmondta híressé vált védőbeszédét 1920. január 16-án, amelyet a revizionizmus alaptételének tekintettek kortársai,³ illetve Apponyi lett a Magyar Király-

1 Anka László (2019): Apponyi Albert kultuszának első felvonása: a 75. születésnap. *Közép-Európai Közlemények*. 2019/4. szám. 9–24. old.

2 Anka László (2019): A régi Országgyűlési Múzeum Apponyi Albert-emlékszobája. *Történeti Muzeológiai Szemle* 17. 63–65. old.

3 Szécsényi András (2013): Apponyi Albert kultusza a két világháború között. *Valóság*. 2013/). szám. 40–54. old. Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája. 1. Az első évek. 1919–1924. *ATTRAKTOR*, Máriabesnyő. 19–26. old.

ság fődelegátusa a Nemzetek Szövetségénél.⁴ A revízió vágya pedig összefogta a nemzetet, a korabeli politikai jobb- és baloldalt egyaránt.

2. Előkészületek a nyolcvanadik születésnap megünneplésére

Az ünneplésre vonatkozó előkészületi munkálatok már 1925 őszén kezdetüket vették. A Magyar Külügyi Társaság Apponyi Emlékbizottságot hozott létre saját soraiból és ennek elnökévé a Magyar Tudományos Akadémia akkori vezetőjét, Berzeviczy Albertet választották meg. Berzeviczy már a hetvenötödik születésnapjára ünneplés szervezésében is oroszlánszerepet vállalt, tagja volt ugyanis azon országos szervezőbizottságnak, amely az 1921-es programsorozat koordinálása céljából alakult.

A Külügyi Társaság Apponyi Emlékbizottsága 1925. október 21-én ült össze Berzeviczy Albert elnökletével, hogy a gróf közelgő születésnapjával foglalkozzanak. Jelen voltak az elnökön túl Szakáts Kálmán, Wlassics Gyula báró, Földes Béla, Radisics Elemér, Szerényi József gróf, Végh Gyula, Horváth Jenő, Lutter János, Eöttevényi Olivér. Távol maradtak: Teleki Pál gróf, Prohászka Ottokár püspök, Pázmán Zoltán, Magyary Géza, Hubay Jenő.

Az összejövetelen Eöttevényi ügyvezető igazgató javaslatára megfogalmazódott, hogy egy emlékkönyv kiadásával tisztelegnek Apponyi előtt nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Arról hosszasan elvitatkoztak maguk között a jelenlévők, hogy e könyv pontosan mire terjedjen ki. Három lehetőséget vettek fontolóra Eöttevényi javaslatára. Legyen olyan klasszikus ünnepi kötet, amelyben felkért szerzők a maguk szűkebb tudományos-közéleti-művészeti szférájukkal kapcsolatban egy-egy tanulmányt írnak, vagy koncentrálnak Apponyi életútjára, esetleg e kettőt ötvözzék. A hozzászólók Földes Béla felszólalása és Szerényi, Horváth támogató hozzászólása alapján úgy vélték, ha Apponyi teljes közéleti pályafutását be akarják mutatni, akkor kezelhetetlenül nagy terjedelmű anyag fog összejönni, amit nem tudnak egységes keretbe illeszteni. Elégségesnek gondolták, hogy „inkább Apponyinak csupán a békeszerződés és béketárgyalásokkal kapcsolatos szerepét méltassák. Ez a forma leginkább megfelel a könyv másik céljának is, hogy t. i. propaganda eszköz legyen a külföld előtt a megcsonkított ország számára.”⁵

Megállapodtak abban, hogy a készülő kötet terjedelme nem haladhatja meg a harminc ívet és a Külügyi Társaság tagjai közül kik lesznek az egyes tanulmányok

4 Zeidler Miklós (2000): Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: Csapó Csaba–Dobszay Tamás–Zeidler Miklós (szerk.): A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Budapest. 641–658.

5 Jegyzőkönyv az Apponyi-Emlékbizottság 1925. évi október hó 21.-én tartott üléséről. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 605, Magyar Külügyi Társaság. 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943. 21.

szerzői. A leendő szerzőknek kiosztották a témákat is. Wlassicsnak a kisebbségi kérdésről, Berzeviczynek az Interparlamentáris Unióról, Szerényinek a közgazdasági életről, Praznovszkynak a béketárgyalásokról, Telekinek a Népszövetségről, Hubaynak a művészet, Eöttevényinek a Külügyi Társaság viszonylatában kellett Apponyiról értekezést készíteni, Rákosi Jenőnek pedig Apponyit, mint szónokot kellett bemutatni. Egyúttal megbízták Eöttevényt, hogy kérje fel mindazon személyeket, akik tudományos, közéleti, vagy éppen személyi összeköttetésben állnak a gróffal, hogy vegyenek részt a könyv megszerkesztésében és jelezzék, pontosan milyen formában kívánnak a mű elkészültéhez hozzájárulni.

A szerzősége felkérésekkel kapcsolatban fennmaradt egy levél, melyet Prohászka Ottokár székesfehérvári katolikus megyéspüspök intézett Berzeviczyhez. „Nagyméltóságú Püspök Ur! Megkaptuk Nagyméltóságodnak f. hó. 4.-én kelt nagybecsű sorait, amelyben nagy elfoglaltságára való tekintettel, s mivel Nagyméltóságod külügyi kérdésekkel nem foglalkozik, az Apponyi-Emlékkönyv megírásában való aktív közreműködést magától elhárítani méltóztatott. Mély sajnálattal vesszük tudomásul Nagyméltóságodnak válaszát és nagybecsű közreműködésének hiányát nagy mértékben fogjuk érezni.”⁶ – írta Berzeviczy Albert Prohászkanak, megköszönve, hogyha nem is ír a kötetbe, de legalább jelezte ezt.

Tekintettel arra, hogy az 1925. október 21. emlékbizottsági üléstől kerek hét hónap állt rendelkezésre a könyv elkészültéig, a bizottság alapos és eredményes munkát végzett és a nagy napon készen álltak arra, hogy az emlékkönyvet átnyújtsák az ünnepeltnek.

Egyúttal a Magyar Külügyi Társaság volt az első, amely már ilyen korán előkészületeket tett az ünnepelésre.

Velük párhuzamosan a főváros magisztrátusa is működésbe lépett, de esetükben nem annyira a nyolcvanadik születésnap megünneplése került fókuszba 1926 elején, hanem inkább egy 1921-ből maradt adósság törlesztése. Ennek rendezésével pedig nem akartak várni a májusi ünnepelésig. A hetvenötödik születésnap alkalmával Budapest belvárosában a Kígyó teret (a mai V. kerületben a Ferenciek tere) Apponyi térnek nevezték el. 1926-ban pedig úgy döntöttek, hogy úgy lesz kerek a történet, ha ennek okán emléktáblát is elhelyeznek, utólag is megörökítendő a tér átkeresztelését. „Feltűnés nélkül, egyszerű házi ünnepség keretén belül leplezték le (...) az Apponyi-téren az Apponyi Albert gróf tiszteletére emelt dísz-táblát. Pár évvel ezelőtt a nemzet becsülése és elismerése a Kígyó-teret Apponyi Albert-térnek keresztelte el. A főváros most elhatározta, hogy a teret dísz-táblával is megjelöli. A tábla szürke márványból készült, semmi cifraság nem díszíti a dísz-táblát. Az Apponyi-téren a királyi bérpalota oldalán helyezték el.”⁷

6 Berzeviczy Albert levele Prohászka Ottokárnak, 1925. november 26. Székesfehérvári Püspöki Levéltár, IX. 9. Levelek Prohászkaéhoz.

7 Leleplezték az Apponyi-dísz-táblát. Czeglédi Közlöny, 1926/7. 1. n.

Még nyilvánosságot sem kaptak a születésnap előkészületek, amikor Apponyit nagy magánéleti boldogság érte, április 12-én megszületett első unokája (Apponyi György fiának gyermeke),⁸ egy fiú, aki a keresztségben a nagyapja nevét kapta és a *Pesti Napló* publicistája már a születésről szóló beszámolót is a revizionista kultusz jegyében írta: „Az Apponyi-nemzetség legifjabb hajtása Magyarország legsötétebb korszakában jött világra. Más Magyarországért harcolt több mint fél-évszázadon keresztül nagyatyja, aki most is törhetetlenül áll a posztján a magyar éjszakában, a világítótorony utat mutató őreként. Gróf Apponyi György fia ragyogó nevet és hatalmas kötelességeket örököl. (...) Az ő generációja, a jövő nemzedéke jelenti Magyarország feltámadását.”⁹

3. Olvasnivalók ajándékba

Az alapos és időben elkezdett munka eredményeképpen a Külügyi Társaság emlékkönyve meg is jelent a születésnapra.¹⁰

A Társaság igen komoly energiákat fektetett az emlékkönyv elkészítésébe. Tizennyolcan vállaltak szerzőségeket és az eredeti elképzeléssel ellentétben, nem csupán a békeküldöttséggel, békekötéssel kapcsolatos témákról írtak, hanem kitértek más dimenziók mezejére is. Az opus egy-egy tanulmánya foglalkozott Apponyi vonatkozásában a zeneművészettel, a gróf szónoki képességeivel, egyéniségével, társadalom- és szociálpolitikájával, a főúr nemzetségével, sajtóhoz való viszonyával. Természetesen a legtágabb teret a külpolitikának szentelték a szerzők és szerkesztők. A Magyar Külügyi Társaság, az Interparlamentáris Unió, a Nemzetek Szövetsége, a kisebbségi kérdés, az Állandó Nemzetközi Bíróság, Magyarországnak az Osztrák–Magyar Monarchián belüli külpolitikai tevékenysége, világháborús felelőssége, a delegációk működése kerültek Apponyi személyén, pozícióján és eszméin keresztül – szubjektív – megvilágításra. Az 1925. október 21-én tartott bizottsági ülésen tervbe vett témákat azonban nem minden esetben azok írták meg, akiket erre eredetileg kijelöltek. Például Teleki Pálnak kellett volna Apponyi és a Nemzetek Szövetsége viszonyáról írni, de helyette Lukács György végezte el a feladatot. Rákosi Jenőnek eredetileg Apponyit, mint szónokot kellett volna bemutatni, ehelyett a sajtóval való kapcsolatáról értekezett, a rétor alakját pedig Pekár Gyula festette meg.

A könyv szerkesztői munkálatait Eöttevényi Olivér, a Társaság ügyvezető igazgatója végezte el. Az előző évben alakult emlékbizottság pedig átalakult az

8 Gróf Apponyi Albert nagyapja. Fiú az első unoka. Az Est, 1926. április 15. 8.

9 Gróf Apponyi Albertnek unokája született. Pesti Napló, 1926. április 15. 12.

10 Apponyi emlékkönyv. Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához. Születésének 80^{ik} évfordulója alkalmából kiadja a Magyar Külügyi Társaság. Budapest, 1926.

emlékkönyv bizottságává, legalábbis a kötetben így mutatkoztak be.¹¹ Összesen huszonöt – a magyar diplomáciai, egyházi, kulturális, politikai és tudományos élet neves alakjai – foglaltak helyet e bizottságban az elnökkel és az előadó-szerkesztővel együtt,¹² illetve még öt titkár¹³ is nevét adta a tomos elkészültéhez.

Az ajánlást így fogalmazták meg. „A Magyar Külügyi Társaság a Gondviselés iránt érzett mélységes hálával ünnepli azt a napot, az Úr 1926. esztendeje május havának 29-ikét, amikor elnöke és vezére, Apponyi Albert gróf, a Mindenható kegyelméből életének nyolcvanadik évét tölti be.

Ennek, a magyar közélet történetében nevezetes napnak az emlékét akként véli a legméltóbban maradandóvá tenni, hogy azok, akik az ő munkásságának a múltban és a jelenben közvetlen szemtanúi s ezek sorában leginkább azok, akik az ő áldásos tevékenységét a Magyar Külügyi Társaság keretében tapasztalhatják, a jubiláris évforduló alkalmából ezt az Emlékkönyvet teszik közzé, mely az ünnepelt államférfiúnak különösen külpolitikai téren kifejtett munkásságát méltatja, de kiemeli az ő egyéb közéleti működésének jellegzetes mozzanatait is, a nélkül, hogy a napi belső politika kérdéseit fejtegetései sorába venné fel.

Legyen ez az Emlékkönyv a Magyar Külügyi Társaság mélységes hódolatának, igaz tiszteletének és őszinte szeretetének maradandó emléke az iránt a férfiú iránt, akit nemes büszkeséggel vall a maga vezérének s akinek a buzgón hívó egyéniségére ezen áldott napon a jó Isten bőséges áldását kéri.”¹⁴

A Társaság egy delegációt menesztett Apponyihoz a születésnapján, hogy e kötetet ünnepélyesen átadja elnökének.

Nem a Magyar Külügyi Társaság volt az egyetlen szervezet, amely emlékkönyv kiadására vállalkozva akart hozzájárulni Apponyi közelgő jubileumi születésnapjához. A Szent István Akadémia – amelynek ugyancsak Apponyi volt az elnöke – szintén egy ünnepi kötet kiadása mellett döntött. Az Akadémia azonban nem gondolkodott és dolgozott annyira előre, mint a Külügyi Társaság, csak 1926 tavaszán, április 16-án tartott ülésükön léptek a cselekvés mezejére,¹⁵ így egy lé-

11 Uo. IV.

12 A Magyar Külügyi Társaság Apponyi emlékkönyv bizottságát a következők alkották: Berzeviczy Albert elnök, Eötvényi Olivér előadás és szerkesztő, tagok voltak Csernoch János, Földes Béla, Gaal Jenő, Hubay Jenő, Khuen-Héderváry Sándor gróf, Klimes Károly, Lukács György, Lutter János, Magyary Géza, Paikert Alajos, Pázmány Zoltán, Pékár Gyula, Póka-Pivny Béla, Praznovszky Iván, Radisics Elemér, Rákosi Jenő, Scitovszky Béla, Szerényi József báró, Tánczos Gábor, Teleki Pál gróf, Végh Gyula, Wlassics Gyula báró. Uo.

13 Berényi Jenőné, Heylmann Ottmár, Mosonyi Béla, Szakáts Kálmán, Techert Margit. Uo.

14 Uo. VI.

15 Reiner János (1926b) (szerk.): A Szent István Akadémia értesítője. Budapest, Szent István Akadémia, 1926. 105–106. – Apponyi-emlékkönyvet ad ki a Szent István-Akadémia. Pesti Napló, 1926. április 17. 10.

nyegesen szerényebb, kisebb terjedelmű és más jellegű írásokat felsorakoztató kötettel álltak elő.¹⁶

Az emlékkönyvet Reiner János, a szervezet főtitkára szerkesztette. Elhelyezték benne a gróf arcképét, az előszót Concha Győző akadémiai másodelnök írta. „Martin Aurél r. tag. »II. Lajos magyar követsége a wormsi birodalmi gyűlésen« című értekezését adja, Pethő Sándor r. tag »Gróf Apponyi Albert s a magyar Gironde« című tanulmánya mellett Sík Sándor r. tag »S. Onofrio« című költeménye és Harusitzky Henrik r. tagnak »A csornai kőkori lelet« című értekezése egészítik ki.»¹⁷

A Szent István Akadémia tagjai nem személyesen vitték el Apponyihoz az emlékkönyvet, hanem egy távirat kíséretében postára adták.¹⁸

A korszak két elismert publicistája és lapszerkesztője, Halmay Elemér és Pethő Sándor is kitettek magukért és egy-egy kis pamfletnek beillő könyvecskét írtak Apponyiról.

Halmay *A nyolcvan éves Apponyi* címmel, Csernoch János esztergomi érsek előszavával adott ki egy kis füzetet.¹⁹ A kiadványt Falk Zsigmond, a korszak elismert író-szerkesztője méltatta. „Nem életrajzot ad Apponyiról. Közéleti működésének főbb eredményeivel foglalkozik és megszólaltatva magát Apponyit is megállapításainak élénkebb csoportosítása szempontjából, első rangú okfejtéssel bemutatja Apponyit olyannak, amilyen a valóságban.»²⁰ Halmay a *Kelet Népe* című – négy nyelven megjelenő – havilapnak volt a szerkesztője, Apponyi pedig a lap munkatársa és gyakori szerzője. Könyvismertetőjében Falk meg is jegyezte, hogy Halmay rajongással tekintett a grófra. A kiadványt negyven koronáért lehetett megvásárolni.

A legitimista újságíró és Apponyi-követő²¹ Pethő Sándor is szentelt egy rövid opuszt a születésnap alkalmából, amelyben az aggastyán politikai pályafutásának és magánéletének rövid összefoglalóját mutatta be a nagyközönség számára.²² A mű mondandójából és tartalmi felépítéséből kitűnik, hogy alapvetően Apponyi emlékiratainak 1922-ben megjelent első kötetéből merített, amikor a hosszú éle-

16 Reiner János (1926a) (szerk.): Gróf Apponyi Albertnek-, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékezetére a Szent István Akadémia. Budapest, Stephaneum.

17 A Szent István Akadémia üdvözlése. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3.

18 Uo.

19 Halmay Elemér (1926): *A nyolcvan éves Apponyi*. Korszerű elmélkedés. Kelet Népe. Budapest.

20 Falk Zsigmond: *A nyolcvan éves Apponyi*. Ország–Világ, 1926. június 20. 200.

21 Závodszy Géza (2019): *A kolozsvári alma matertől a Magyar Nemzet rostrumáig*. Pethő Sándor (1885–1940). Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat. Pécs–Budapest. 89–90. 136–138. 150–151. old.

22 Pethő Sándor (1926): Gróf Apponyi Albert. Eligius. Budapest–Leipzig–Wien.

tutat összefoglalta, és az 1920-tól kibontakozó kultusz toposzszerűen visszatérő elemeit erősítette – akárcsak Halmay a maga opuszában.

4. Az ünneplés fórumai

A napilapok április 23-án megjelenő számai mind foglalkoztak azzal a hírrel, hogy a Nemzetgyűlés elnöke, Scitovszky Béla aznap délre pártközi értekezletet hívott össze, hogy a képviselők frakciói megvitassák mi módon emlékezzenek meg Apponyi nyolcvanadik születésnapjáról. A pártok pozitívan reagáltak a meghívásra és jelezték, hogy részt fognak venni az összejöveten. „Scitovszky elnök a pártközi értekezleten, értesülésünk szerint, bizonyos javaslatot tesz Apponyi Albert megünneplésére. A tervek szerint a házelnök elnöki székéből az ülés kezdetén üdvözölni fogja gróf Apponyi Albertet. A Ház ezenkívül valószínűleg emlékplakettet is bocsát ki és Apponyi tiszteletére estélyt rendez.”²³

Budapest vezetése is tervbe vett egy díszközgyűlést, ahová meg akarták hívni a jubilánst.²⁴

Az április 27-én megjelenő lapok azonban arról tájékoztatták az olvasóikat, hogy Apponyi levélben kérte a Nemzetgyűlés elnökét, ne ünnepeljék meg nyolcvanadik születésnapját.²⁵ Scitovszkyhoz intézett levele fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. „Nagybecsű leveledet vettem, mely mintegy hivatalosan értesít engem a nemzetgyűlés tagjainak 80^{ik} születésnapom ünneplésére vonatkozó szándékáról. Mondanom sem kell hogy képviselőtársaimnak ez a szándéka engem mélyen meghat és hogy átérzem annak megtisztelő voltát. Mégis kérnem kell, hogy ennek a kivitelét mellőzni méltóztassanak. Éppen csak öt éve hogy a nemzetgyűlés, az államhatalomnak, önkormányzatoknak összes tényezői, megyék, városok, községek éppugy mint egyesületek és egyéb testületek, közéleti működésem 50^{ik} évfordulója alkalmából olyan ünnepi megemlékezéssel tiszteltek meg, a melynek emlékét erkölcsi örökségem egyik legbecsesebb részeként őrzöm és hagyományozom majd gyermekeimnek és unokáimnak, melyben azonban még nálamnál érdekesebb egyén is csak egyszer részesülhet életében. Születésem 80^{ik} évfordulója csak emberi, nem közéleti emléknep és én már régen elhatároztam hogy azt minden ünnepléstől távol, családom körében akarom egész csendben és visszavonultságban eltölteni. A legnagyobb hálával eltelve a megtisztelő szándék

23 Apponyi nyolcvanéves. Pártközi értekezlet foglalkozik Apponyi ünneplésével. Az Est, 1926. április 23. 2.

24 A nemzetgyűlés és a főváros Apponyi ünneplésére készül. Népszava, 1926. április 23. 6. – Budapest törvényhatósági díszközgyűlésen ünnepli a 80 éves Apponyit. Pesti Napló, 1926. április 23. 9.

25 Apponyi kéri a képviselőket, hogy ne ünnepeljék meg nyolcvanadik születésnapját. Pesti Napló, 1926. április 27. 10.

íránt mely képviselőtársaim részéről megnyilvánul, csak azt a becses jóindulatot kérem megtartani, melyből az kiindult, de a jóindulat ünnepélyes megnyilvánulását mellőztetni és e napra való visszavonultságot ohajtó lelki dispositiómat méltányoltatni kérem. Ki egyébiránt őszinte tisztelettel maradok igaz híved Apponyi Albert.”²⁶

A Nemzetgyűlés képviselői eleget tettek az ünnepelt kívánságának és eltekin-
tettek attól, hogy ünnepi rendezvény keretében tisztelegjenek a jubiláns előtt. De
a t. Ház elnöke, úgy döntött, hogy a gróf születésének évfordulóján, a május 29.
ülés napján, mégis méltatja közéleti tevékenységét és arra kérte felszólalása végén
a képviselőket, adjanak felhatalmazást arra, hogy táviratban üdvözölhesse Appo-
nyit.²⁷

A fővárosi közgyűlésen Ripka Ferenc főpolgármester mondott méltató beszé-
det Budapest díszpolgáráról, aki korábban tagja volt a székesfőváros törvényható-
sági bizottságának is és nem egyszer fel is szólalt e fórum előtt. A főpolgármester
a bevezetőjében természetesen megemlítette az első világháborús összeomlást és
Trianont („a nemzet vértanúságának fájdalmaim”²⁸), de az ünnepeltet nem ennek
keretében dicsérte, hanem úgy állította be, mint aki egész pályafutása során a kon-
szenzust kereste, nem azt, ami a nemzet tagjait egymástól elválasztja, hanem azt,
ami összeköti. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a főpolgármester szavait már Ap-
ponyi nevének első kiejtésekor megszakították a felállva, tapsoló, éljenző város-
atyák és csak az ő elcsendesedésük után tudta mondandóját folytatni.

Az Országos Stefánia Szövetség ünnepi misét mondatott a budavári Koronázó
Főtemplomban, elnöke születésnapján. A ceremónián megjelent Ripka Ferenc fő-
polgármester és József királyi herceg képviselőjében Szirmay István tábornok.²⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok adománygyűjtést szervez-
tek, hogy aranyserleget készítsenek Apponyi számára, de a gyűjtés kezdeménye-
zői kikötötték, hogy maximum egy dolláros adományt lehet tenni, hogy így minél
több Amerikában élő magyar járuljon hozzá.³⁰ Arra vonatkozóan nem áll rendel-
kezésünkre információ, hogy e gyűjtés eredményeképpen valóban készült-e végül
aranyserleg az ünnepelt számára.

26 Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez. Országos Széchényi Könyvtár Kéz-
irattára, Levelestár.

27 Az 1922. évi június hó 22-ére hirdetett nemzetgyűlés naplója. XLIV. köt. Budapest.
Athenaeum. 1926. (A továbbiakban: NN. 1922.) (1926. május 29. ülés) 253–254. old.

28 Fővárosi Közlöny, 1926/28. szám. 1378.

29 Ünneplik a 80 éves Apponyit. Az Országos Stefánia Szövetség. Pesti Napló, 1926. má-
jus 30. 10.

30 Apponyit a külföld is megünnepli 80. születésnapja alkalmából. Az amerikai magyarok
aranyserleget küldenek az ősz patriarkának – Amerika legelőkelőbb politikusainak üdvöz-
lő távirata. Uj Barázda, 1926. május 30. 2.

5. Ki fizette a vételárat?

De ha Apponyi arra kérte a Nemzetgyűlés elnökét, hogy tekintsenek el születésnapja megünneplésétől és engedjék, hogy azt családja körébe visszavonultan tölthesse, akkor felmerül a kérdés, hogyan tudta megoldani azt, hogy a rajongók tömege valóban távol maradjon tőle május 29-én?

Úgy, hogy vidéki kastélyába vonult vissza. E kastély a Vas vármegyei Gyöngyösapáti község mellett fekvő addigi Széchenyi-kastély volt.

Lipthay Béla báróné, született Odescalchi Eugénie hercegnő az emlékirataiban azt írta, hogy Apponyi a magyar államtól kapta ajándékba ezt a kastélyt, a hazáért tett szolgálatait elismerendő és kárptólásul azért, mert az első világháború után Csehszlovákia elvette tőle a csallóközi Éberhardon fekvő kastélyát és birtokait.³¹

Az 1920-as évekből semmilyen konkrét dokumentum – nemzetgyűlési, vagy kormányhatározat – nem került elő azzal kapcsolatban, hogy a magyar állam valóban kastélyt vásárolt volna a béke delegáció egykori elnöke számára, vagy e célra pénzt bocsátott volna a rendelkezésére.

Arról azonban bőven állnak rendelkezésre sajtóforrások, hogy Apponyi már 1925-ben adás-vételi tárgyalásba kezdett a kastély tulajdonosával, Széchenyi Rezső gróffal. Az egyezmény 1925 őszén megszületett kettejük között³² és 1926 tavaszán Apponyi beköltözhetett új vidéki otthonába.

A körülötte kialakult kultuszhoz méltó fogadtatásban részesült a környéken lakók és a helyi notabilitások részéről.³³

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából pedig ide vonult vissza, de még itt sem tudott teljesen elzárkózni a nyilvánosság elől. A *Nemzeti Ujság* beszámolt arról,

31 „[Széchenyi Rezső grófék] eladták a Vas vármegyei birtokot, Gyöngyösapáti. A magyar állam vette meg tőlük, és Apponyi Albertnek ajándékozta, aki Csehországban az egész vagyonát elveszítette. Apponyit »abszontistának«, távollévőnek nyilvánították és kisajátították a gyönyörű Éberhardot, amely a cseh állam birtokába ment át. A magyar államtól ez szép, de természetes gesztus volt, hiszen azért bélyegezték Apponyit abszontistának, mivel ő képviselte a magyar államot Svájcban, a Népszövetségénél, és a magyar érdekeket érintő tárgyalásokon mindenütt jelen volt.” Odescalchi Eugénie (1987): Egy hercegnő emlékezik. Budapest. Gondolat. 159. old.

32 Apponyi Albert gróf birtokot vett Vas megyében. Budapesti Hírlap, 1925. október 14. 7.

33 „Szombathelyről jelentik: A kőszegi járás tisztikara és a községek előljárósága Horváth Andor főszolgabíró vezetésével vasárnap délelőtt megjelent Apponyi Albert gróf gyöngyösapáti kastélyában, hogy üdvözölje a járás nagynevű új lakóját. Horváth Andor üdvözlő beszédére Apponyi meleg szavakkal válaszolt, majd hosszasan elbeszélgetett a küldöttség tagjaival.” A kőszegi járás tisztikara Apponyinál. Uj Barázda, 1926. április 21. 4. – „A gyöngyösapáti leventeegylet május 9-én Apponyi Albert grófnak, Gyöngyösapáti új földesúrnak tiszteletére az Apponyi-kastélyban műkedvelő színelőadást rendez.” Nemzeti Ujság, 1926. május 8. 11.

mit jelentett a visszavonultság. „Szombathelyről jelentik: Apponyi Albert gróf Gyöngyösapátiban, családi körben ünnepelte meg nyolcvanadik születésnapját. Családja teljes számban gyűlt egybe Gyöngyösapátiban. Mikes János gróf püspök, aki Mikes Zsigmond gróf volt brassói főispánnal együtt érkezett Gyöngyösapátiba, személyesen kívánt szerencsét Apponyi Albert grófnak. Délelőtt a falu templomában Mikes János gróf püspök hálaadó misét pontifikált, amelyen a család tagjain kívül a nagyközönség is résztvett.”³⁴

A legitimista ernyőszervezet, a Nemzeti Összetartás Társasköre, a Magyar Külgügyi Társaság, az Országos Stefánia Szövetség és a Budapesti Poliklinikai Egység küldöttségei is vidéki kastélyában keresték fel és köszöntötték elnöküket.³⁵

6. „20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz”?

Almásy László, az országgyűlés képviselőházának elnöke 1933 májusában felkereste Apponyi Albert és Klebelsberg Kuno grófok özvegyeit és megkérte őket, az Országgyűlési Múzeum számára adják át férjeik hagyatékát, hogy ott megfelelő módon kiállíthassák azokat. A hölgyek a felkérésre pozitívan reagáltak. Az *Uj Nemzedék* című korabeli napilap így írt arról, hogy mi minden került a néhai vállás- és közoktatásügyi miniszterektől a Múzeumba: „Néhány nappal ezelőtt Hollós Bálint elnöki tanácsos elhelyezte a képviselőház épületében Apponyi Albert gróf és Klebelsberg Kunó gróf hagyatékának közéleti vonatkozású emléktárgyait. Díszpolgári oklevelek hevernek garmadában az elnöki fogadóterem asztalán, plakettek, könyvek, arany és ezüst emléktárgyak, képek, oklevelek borítják a mellékasztalokat, a bőrfoteleket és még a szőnyegen is relikviák hevernek. Apponyi és Klebelsberg grófnék nagy áldozatkészséggel ajándékozták az értékes emléktárgyakat a parlamenti muzeumnak. Apponyi papírba, fába, ezüstbe, emailbe foglalt díszoklevelei méternyi magas halomba gyűltek. (...) Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz, majd szalagok, koszorúk pompáznak végtelen sorban. (...) Összegyűjtötték a világ valamennyi lapjában megjelent nekrológokat is.”³⁶

Ami Apponyi nyolcvanadik születésnapja szempontjából számunkra fontos a fenti idézetből, az az újságíró kijelentése, miszerint: „Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz.”

34 A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A gyöngyösapátii ünnep. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3.

35 A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A nemzetgyűlésen az elnök emlékezett meg Apponyiról. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3. – Ünneplik a 80 éves Apponyit. Pesti Napló, 1926. május 30. 10.

36 A parlamenti muzeumba kerültek Apponyi és Klebelsberg emléktárgyai. In: *Uj Nemzedék*, 1933. május 27.

Egyetlen levéltárban sem őriznek húszezer üdvözlő táviratot, amelyet Apponyi-hoz intéztek volna 1926 májusában. A Horthy-kori Országgyűlési Múzeumnak³⁷ a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába került iratanyagában fennmaradtak azon listák, amelyek az özvegy által átadott hagyatékot tételenként jegyzékbe vették.³⁸ Ebben nincsen utalás a húszezer üdvözlő táviratra vonatkozóan.

A nyolcvanadik születésnapról igen részletesen beszámoló korabeli napilapokban csak egy helyen esett szó arról, hogy a grófnak sokan küldtek levelet. „Az ország minden részéből, sőt a külföldről is özönével érkeztek az üdvözlő táviratok.”³⁹

Amit biztosan lehet tudni, hogy Apponyi a következő helyekről kapott üdvözlő levelet. A Bethlen-kormány nevében Vass József, a miniszterelnököt helyettesítő munkaügyi és népjóléti miniszter írt neki,⁴⁰ a Nemzetgyűlés határozatban mondta ki, hogy elnöke táviratilag üdvözölje Apponyit (erre a gróf válaszolt is⁴¹), a fővárosi közgyűlés ezzel a főpolgármestert bízta meg.⁴² Négy város/vármegye közgyűlése nevében a polgármester/főispán írt a grófnak (Győr, Sátoraljaújhely, Békés vármegye, Csongrád-Arad-Torontál egyesített vármegye).⁴³ Érkezett távirat Jászberény polgármesterétől,⁴⁴ az Apponyihoz kötődő egyesületektől⁴⁵ és a Gyáripárosok Országos Szövetségétől.⁴⁶ A legitimista tábor képviselőjében a Keresztényszociális Gazdasági Párt elnökének, Zichy János grófnak a távirata köszöntötte az

37 Szécsényi András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: Történeti Muzeológiai Szemle 10. 2010. 65–79.

38 Jegyzék gróf Apponyi Albertné Öngyméltósága által boldogult férje, néhai Apponyi Albert hagyatékából az Országgyűlési Múzeum részére ajándékozott ereklyetárgyakról. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 816, 1. d. 1. t. 258–281.

39 A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A gyöngyösapátii ünnep. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3.

40 „Születésnapjának nyolcvanadik évfordulója alkalmából engedje meg Excellenciád, hogy a magyar királyi kormány nevében őszintén érzett legjobb kívánataimnak adhassak igaz szívből kifejezést. Isten tartsa meg Kegyelmes Uramat sokáig jó egészségben és erőben a haza javára és minden igaz magyar őszinte örömére.” Ünneplik a 80 éves Apponyit. Pesti Napló, 1926. május 30. 10.

41 Keddtől kezdve tizenkétórás ülésekben tárgyalják az appropriációt. Pesti Napló, 1926. június 1. 9.

42 Fővárosi Közlöny, 1926/28. sz. 1378.

43 Győr üdvözli a 80 éves Apponyit. Pesti Napló, 1926. június 11. 10. – Csanádmegye üdvözölte Apponyit. Uo. 11. – Békés vármegye. Uo. 1926. május 30. 10. – Sátoraljaújhely. Uo.

44 Már ma kezdődött a nyolcvanéves Apponyi ünneplése. Nemzeti Ujság, 1926. május 29. 3.

45 A Szent István Akadémia üdvözlése. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3.

46 A GyOSz üdvözli Apponyit. Pesti Napló, 1926. június 1. 12.

ünnepeletet.⁴⁷ „A hivatalos Amerika a kormány tagjai és minden foglalkozási ág képviselőjének aláírásával ellátott üdvözlő írásban fejezte ki jókívánásait.”⁴⁸

Az egykori sajtó segítségével e táviratok azonosíthatók, húszezer távirat nem. Levéltárban csak a hetvenötödik születésnapjára kapott leveleket őriznek,⁴⁹ de az a néhány száz darab nagyságrendileg alatta marad a húszezernek.

7. A kultusz toposzai a nyolcvanadik születésnapon

Egy kultusz építése, ápolása mindig szelektív és szubjektív műfaj. 'Elkövetői' válogatnak a rendelkezésükre álló anyagból, azon elképzelés szerint, hogy nézőpontjukból mit érdemes kiemelni, kihangsúlyozni a kultusz alanyának életéből, pályafutásából. Apponyi esetében az 1926-ra már nyolc évtizedre visszatekintő életút számtalan elágazása és állomása gazdag forrást biztosított 'rajongói' számára, amelyből meríthettek, hogy azon elemeket emeljék ki ebből, amelyek a legpozitívabb Apponyi-képet láttathatják a nemzet és a külföld nyilvánosságával.

Az elemek első helyén állt a revizionizmus eszméje, melynek Apponyi volt a főszereplője, fő hangadója.

Az, hogy a trianoni békediktátum feltételei elfogadhatatlanok és csak kényszer hatására lett a béke aláírva és ratifikálva 1920 júniusában, illetve novemberében, de ezt mindenképpen felül kell vizsgálni, abban a korabeli magyar közvélemény, a politikai jobb- és baloldal egyetértett. A revízió tehát egy olyan dimenziója volt Apponyi kultuszának, amelyet össznemzeti konszenzus vett körül.

Apponyi szerepét, részvételét az első világháborút lezáró béketárgyalásokon, a párizsi külügyminisztérium palotájában 1920. január 16-án elmondott, úgynevezett védőbeszédét, népszövetségi küzdelmét, minden ünnepi szónok és üdvözlő távirat megemlítette 1926 májusában („Bízunk sorsunk javulásában, látva, hogy Excellenciád képviseli és hordja körül a világban a magyar igazságot.”⁵⁰ „Az integer Nagy-Magyarország feltámadásába vetett rendíthetetlen hitével (...) vezethesse ezt a csonka nemzetet egy szebb, egy boldogabb jövő felé.”⁵¹).

A kultusz elemei sorában a második helyet foglalta el a pacifizmus eszméje, és Apponyinak a nemzetközi békemozgalomban való évtizedes szerepvállalása. A kultuszépítés szempontjából hálás téma volt ennek feszegetése, hiszen a revízió ügyének magyar 'főképviseelője' úgy jelenhetett meg a magyar és a

47 Már ma kezdődött a nyolcvanéves Apponyi ünneplése. Nemzeti Ujság, 1926. május 29. 3.

48 A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A nemzetgyűlésen az elnök emlékezett meg Apponyiról. Nemzeti Ujság, 1926. május 30. 3.

49 Anka László (2016, szerk.): Apponyi Albert válogatott levelezése. VERITAS Történetkutató Intézet. Budapest. 40. old.

50 A GyOSz üdvözli Apponyit. Pesti Napló, 1926. június 1. 12.

51 Ünneplik a 80 éves Apponyit. Pesti Napló, 1926. május 30. 10.

külföldi nyilvánosság előtt, mint aki egész életében ezen eszme szolgálatában állt és harcolt. E téren a kultusz szempontjából azonban már szelekciót kellett végrehajtani. Apponyi ugyanis az első világháború kirobbanása után – ellenzéki képviselő és pacifista múltja ellenére – éveken keresztül támogatta a háborús magyar kabineteket és a német-osztrák-magyar katonai szövetség mellett és annak győzelme érdekében folytatott agitációt.⁵² Ezt viszont – mint a konstruált képbe nem illőt – az Apponyi-kultusz építőmesterei elfelejtették kihangsúlyozni.

A harmadik visszatérő elemnek a gróf szociális érzékenysége tekinthető.

Apponyi politikai pályafutása folyamán számtalan alkalommal állt ki a magyar törvényhozás épületében a szociális jogok bővítése érdekében. De ezen túl, mint hívő katolikus ember, aki hitt a karitás, a jótékonyosság erejében, ennek jegyében részt vett a szegények számára adományt gyűjtő, francia eredetű és nemzetközi hálózattal rendelkező Paulai Szent Vincéről elnevezett egyesület magyarországi megalapításában és terjeszkedésében. A humanizmus jegyében – és a pacifizmushoz illeszkedően – szerepet vállalt a Nemzetközi Vörös kereszt munkájában, illetve évtizedeken keresztül alelnöke, majd elnöke volt a Budapesti Poliklinikai Egyesületnek, amely a fővárosi szegény emberek orvosi, utóbb kórházi ellátását volt hivatva támogatni, illetve az első világháborúban alapító elnöke lett az anya- és csecsemővédelemmel foglalkozó Országos Stefánia Szövetségnek.

Ez a háttér kiváló lehetőséget kínált a kultuszépítőknek ahhoz, hogy Apponyit a szociális érzékenység megtestesítőjeként fessék meg („szociális olajcseppel akarta megkenni a kerekeket, hadd gördüljenek könnyebben a világtörténelem útján”⁵³). A nyolcvanadik születésnap ünnepeléshez pedig a Budapesti Poliklinikai Egyesület és a Stefánia Szövetség is aktívan hozzájárult.

Utóbbi szervezet a jubileumi születésnapra szép kivitelezésű díszalbumot készítettett, amely Jankó Gyula alkotása és napjainkban az Iparművészeti Múzeum Könyvgyűjteményének állományát, illetve a kultusz tárgyi körét gazdagítja.⁵⁴

Apponyi szónoki képessége, egyéni műveltsége és művelődéspolitikai elvei, intézkedései képezték személyi kultuszának negyedik pillérét.

A rétor témájához önkéntelenül adta magát példának a védőbeszéd, de mivel Apponyi közismerten jó szónoknak számított, e tulajdonságát igyekeztek méltatói a lehető legjobban felnagyítani és úgy beállítani, mintha a nagy beszédek

52 Anka László (2016b): Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert és az első világháború. In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS Évkönyv 2015. Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet. Budapest. 79–98.

53 Apponyi. Pesti Napló, 1926. május 29. 2.

54 Díszalbum – díszoklevél Apponyi Albertnek, az Országos Stefánia Szövetség elnökének, 1926. Iparművészeti Múzeum Könyvgyűjtemény, leltári szám: 53.3112.1.

eredményt is hoztak volna, pedig a politikai pályája nagy részét ellenzékben töltő, ellenzéki padsorokból, majd a világháborút követő években a nemzetközi fórumokon (Nemzetek Szövetsége, Interparlamentáris Unió) elmondott beszédei a kormánypárti többségre, illetve a győztes nagyhatalmak és a kisantant képviselőire semmilyen hatással nem volt. Ezt a tényt a kultuszépítők egyáltalán nem domborították ki.

Annál jobban kidomborították Apponyi zenerajongói oldalát, illetve idegennyelv-tudási képességét. Bár a gróf éveket töltött a vallás- és közoktatásügyi miniszteri bársonyszékben és igen aktív törvényalkotónak számított az oktatáspolitikai területén, a Lex Apponyit igyekeztek mitizálni, tartalmát és következményeit homályba borítani.

8. Folytatás következik?

Az ünnepelt kortársai nem tudhatták, hogy lesz-e Apponyi születésének nyolcvanadik évfordulója után újabb – a gróf társaságában megünnepelhető – jubileumi születésnapja.

A Nemzetgyűlés elnöke utalt is rá köszöntőjében: „minden esztendejével a közmondás szerint Isten különös ajándéka. (...) Magyarország »great old man«-je, a »nemzet patriárchája«, ma, vállain 80 év terhével...”⁵⁵

Az utólagos születés kegyelméből viszont pontosan tudjuk, a történészek számára adott a lehetőség, hogy Apponyi nyolcvanötödik születésnapjára ünnepelését is bemutathassák a kultusz kutatás jegyében.

Ha pedig kronologikusan akarunk továbbhaladni az Apponyi-kultusz feltárásával, adja magát – és ezt a források is lehetővé teszik –, hogy a nyolcvanötödik születésnap után sor kerüljön a gróf halálának, temetésének, és az ezt követő évekbeli kultuszának feltérképezésére. A kutatás kiterjedhet időben a második világháborús front Magyarországra érkezéséig, illetve a kommunista diktatúra évtizedeiben megszakadó fonala felvehető az 1989–1990-es rendszerváltást követően, de még inkább Trianon centenáriuma alkalmával, amikor több településen is szobrot emelve adóztak emlékének.

Látnunk kell azt is, hogy az 1920–30-as években, az egyes jubileumi évfordulók között sem szünetelt Apponyi kultuszának ápolása, számtalan eseti megjelenése szólította/örvendeztette meg az idős és hiú természetű arisztokratát, aki egy nemzet nevében állt a Nemzetek Szövetségének fóruma előtt, hogy a revízió ügyét szolgálja.

55 NN. 1922. XLIV. köt. (1926. május 29. ülés) 253–254.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 605, Magyar Külügyi Társaság. 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 816, 1. d. 1. t. 258–281. Jegyzék gróf Apponyi Albertné Önnagyméltósága által boldogult férje, néhai Apponyi Albert hagyatékából az Országgyűlési Múzeum részére ajándékozott ereklyetárgyakról.
- Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez. Levelestár.
- Székesfehérvári Püspöki Levéltár, IX. 9. Levelek Prohászkaéhoz.

Sajtó források

- Az Est, 1926.
- Budapesti Hírlap, 1926.
- Czeplédi Közlöny, 1926.
- Fővárosi Közlöny, 1926.
- Nemzeti Ujság, 1926.
- Népszava, 1926.
- Ország–Világ, 1926.
- Pesti Napló, 1926.
- Uj Barázda, 1926.
- Uj Nemzedék, 1933.

Szakirodalom

- Anka László szerk. (2016/a):** Apponyi Albert válogatott levelezése. VERITAS Történetkutató Intézet-Magyar Napló. Budapest.
- Anka László (2016/b):** Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert és az első világháború. In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS Évkönyv 2015. Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet. Budapest. 79–98.
- Anka László (2019):** A régi Országgyűlési Múzeum Apponyi Albert-emlékszobája. Történeti Muzeológiai Szemle. 17. Magyar Múzeumi Történész Társulat. Budapest. 51–66. old.
- Apponyi Emlékkönyv.** Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából. Magyar Külügyi Társaság. Budapest. 1926.
- Gulyás László (2012):** A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek. 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő.

- Halmay Elemér (1926):** A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés. Budapest, Kelet Népe.
- Odescalchi Eugénie (1987):** Egy hercegnő emlékezik. Budapest. Gondolat.
- Reiner János (1926a) (szerk.):** Gróf Apponyi Albertnek-, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékezetére a Szent István Akadémia. Budapest, Stephaneum.
- Reiner János (1926b) (szerk.):** A Szent István Akadémia értesítője. Budapest, Szent István Akadémia.
- Szécsényi András (2013):** Apponyi Albert kultusza a két világháború között. Valóság. 2013/9. szám. 40–54. old.
- Závodszy Géza (2019):** A kolozsvári alma matertől a Magyar Nemzet rostrumáig. Pethő Sándor (1885–1940). Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat. Pécs–Budapest.
- Zeidler Miklós (2000):** Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In. Csapó Csaba–Dobszay Tamás–Zeidler Miklós (szerk.): A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Budapest. 641–658.